

Előzmény: Kritika, 1990/10. Eörsi István: Az elfojtás elfojtása

Az „egyedül lehetséges iszonyat”

„De hogyan történt, hogy az értelmiség hangadói majd' túlnyomó többsége előbb kisebb rossznak, majd nem is olyan rossznak, egészen elfogadhatónak, végül aránylag nagy-szerűnek élte meg ezt az egyedül lehetséges iszonyatot?” — teszi fel a kérdést **Eörsi István** a Kádár János-ról elnevezett modellel, a kádárizmussal kapcsolatban a Kritika októberi számában.

Eörsi nem a múlt, hanem a ma legizgalmasabb kérdéséhez nyúl, nem csupán értelmiségi és nem csupán magyar problémát feszeget. Erdemes idézni, amit Kádár Jánosról ír: „... a népfelkelés vívmányainak megővését ígérte, továbbá teljes amnesztiát. Ezután szétzúzta... a munkástanácsokat, a forradalmi tanácsokat, a demokratikus választott szervezeteket — helyreállította a monolit sztálini struktúrát, sok száz embert — feltehetően ezernél is többet — kivégeztetett, tízezreket börtönbe és internálótáborokba csukott, százezrek menekültek ki az országból.” Kádár pedig nekilátott megteremtteni a kádárizmust, azaz **Eörsi** szavaival élve „az egyedül lehetséges iszonyatot”.

Ha ezt a szöveget nem próbáljuk feldolgozni és megérteni, akkor nem leszünk képesek arra sem, hogy helyesen értelmezzük azt a világot, amely éppen most bújik ki régi bőrből, levedli az eddigit és növeszti azt, amit a következő évszázadra szán.

Kezdjük talán azzal, hogy a kádárizmust — ameddig a szuperhatalmak között húzódó szakadék felett egyensúlyozni tudott — nemcsak a magyar értelmiség fogadta el az említett fokozatokkal, hanem az ország lakosságának döntő többsége is.

Az annyi emlegetett közmegegyezésnek — mely szerint a nép lemond a politizálásról, cserébe kap valamivel jobb és szabadabb életet — nemcsak a környező országokhoz való viszonyítás volt az alapja. Volt valami, amiben a kádári gondolkodás és a közgondolkodás megközelítően hasonló konzekvenciákra jutott. Ez pedig a szovjet birodalom határainak a berlini falig terjedő fennhatósága, valamint az, hogy ezt a Nyugat elismerte és minden sorsfordulás időben szentesítette.

Igazolta ezt 1956-ban Eisenhower Hruscsovhoz intézett, lényegében szabad kezét adó távirata. Később ugyanez bizonyosodott be 1968-ban Csehszlovákia esetében. Hiszen Breznyevet igazán nem lehetett jelképes beszéddel vádolni, amikor a Kremlben tárgyaló csehszlovák delegációnak a következőket mondta: „A második világháború eredményei számunkra érinthetetlenek, és ezeket egy újabb háborús konfliktus esetén is meg fogjuk védeni. Megkérdeztem Johnson elnököt, vajon az amerikai kormány ma is teljes mértékben elismeri-e a jaltai és a potsdami konferencia eredményeit? És augusztus 18-án (a testvéri segítségnyújtásra „augusztus 20-án került sor — Sz. A.) választ kaptam: amennyiben Csehszlovákiáról és Romániáról van szó, feltétel nélkül elismeri.” Breznyev, hogy még világosabb legyen álláspontja, a következőket tette hozzá: „A nyugati országok kommunista mozgalmaira számítotok? Hiszen ennek ötven éve nincs jelentősége!”

A közelmúltban megjelent **Stanislav Proháka** nyugállományú vezérőrnagy beszámolója arról, hogy a csehszlovák hadsereg katonái 1980. december 5-én már tankokban ültek, s este nyolc órakor a felderítő ezred el is érte a cseh—lengyel határt, testvéri segítséget nyújtandó a Szolidaritás által fenyegetett Lengyelországnak. A főtiszt azt is megemlíti, hogy a számított lengyel ellenállás következtében hárommillió áldozattal kalkulált a hadvezetés. Az intervenciót az utolsó pillanatban fújták le.

Ha ezek a dokumentumok akkor nem is voltak ismertek, a tényleges politikai cselekvésekből nem volt nehéz levonni azt a következtetést, hogy Kelet-Közép-Európa beláthatatlan ideig a szovjet birodalom része, mégpedig a nyugati világ történelmi közjegyzői által hitelesítve. Csak érdekességként érdemes említeni, hogy a Nyugaton élő kiváló politikus, **Kéthly Anna** 1976-ban egy Brüsszelben keltezett levélben ezt

írja: „... És persze semmi remény a változásra, pedig nagyon sokat emlegetik, hogy ha a magyar diktatúra nem bújna az orosz diktatúra védelme alá, akkor már régen vége lehetne. De a Nyugat talán nem is egészen kényszerítve tudomásul veszi. Két nagyhatalom van a világon, amely megosztózik a népeken. Farakas esz még, medve esz meg, csak megesznek bennünket.”

A magyar '56 következményein töprengő **Oskar Fray** svájci publicista, Budapest és mi című könyvében keserűen jegyzi meg: „Európa a Vörös Hadsereg támadásával szemben védtelen... És mi? Ne álmodjunk arról, hogy az amerikaiak a mi szép hegyeinkért akár csak egy taktikai atombombát, vagy egyetlen repülőgépet áldoznának!” (Gosztonyi Péter: Svájc és a magyar 1956.)

Ha ilyen megfontolásokra jut egy svájci publicista, milyen elképzeléseket követhet egy kelet-közép-európai politikus, kinek egész életét egy eszmerendszer korlátai határolták be? Milyen következtetésre juthat a politikus, aki ismeri a birodalom politikacsináló laboratóriumait, még a titkosakat is, s magukat a főkonstruktőröket, azok gondolkodási mechanizmusát is.

Kádárnak 1956-ból le kellett vonnia azt a konzekvenciát, hogy az alulról jövő fegyveres népi megmozdulást a Szovjetunió nem tűri el, a felülről kezdeményezett, a párttag-ság által is támogatott átalakítás — lásd Csehszlovákia, 1968 — lehetetlen, a gyökeres társadalmi földcsuszamlás — 1980, Lengyelország — megengedhetetlen. Kádár Jánosnak már 1968-ban tudnia kellett, hogy a magyar reform legalábbis tetszhalott, ennek ellenére el kellett hitelesítenie saját magával is, hogy a reformálhatatlan reformálható, hogy lehetséges a lehetetlen: humanusan és gazdaságosan működő sztálinizmust csinálni.

Nem tehetett mást — ha valamicskét is szívén viselte a gondjaira kijelölt ország sorsát, nem tehetett mást, ha sokszor megtépzott, történelmi keréketörést szenvedett eszméihez hű akart maradni, nem tehetett mást, ha hatalmát meg kívánta őrizni. Hatalmát pedig meg akarta őrizni. Küldetésstudatból, avagy egyszerűen abból a bolsevik logikából, mely végcélként jelöli meg a politikai hatalmat. Ki tudja?

Kádár népszerű volt Nyugaton (is). Ez a népszerűség valószínűleg a Nyugat ama ideológiai és politikai tudathasadásából származott, hogy a titkok nagy tudói büntudatot éreztek Kelet-Európa miatt. Szabadságra és szabadulásra biztattak a propagandában, biztosították ugyanakkor a régió feletti rendelkezési jogot a Szovjetunió számára a politika síkján. A Nyugat amnéziás társadalmi idegrendszerét kívánta nyugtatgatni azzal, hogy lám-lám, ők nem is képviselnek olyan galád gyakorlatot. Ime, Kádár a bizonyíték rá, hogy lehet utazgatni, vállalkozgatni, némi kulturális színjátékokat művelni és még nagyon aránylag és nagyon viszonylag, jól is élni.

Ha a magyar lakosság azon részét, amely elfogadta a kádárizmust, vádolni lehet emiatt, akkor egyben azt is fel kell róni neki, hogy miért nem vívott meg olyan forradalmat, népfelkelést, amely egyszerre szabadtítja meg az országot a rátelepedő nagy szomszéd birodalmi sulyától, valamint a nagyvilágot a szemben álló két szuperhatalom egyezségeitől. Ma hangos vita folyik, és egymás túllicitálása, hogy kinek volt nagyobb érdeme a pártállam lebontásában. Tartok tőle, a két szuperhatalom erőviszonyainak megváltozása volt ebben a főszereplő.

Kádár járta a maga járhatatlan útját. Apró kis kompromisszumokat keresett a Nyugat és Kelet között. A hidat, amelyen állt, állandó kölcsönökkel kellett aládúcolni. Ha csak egyetlen dollárpillér meginog, a híd összeomlik. Egyre inkább úgy alakult a nemzetközi helyzet, hogy ezt az összeomlást egyik fél sem engedhette meg magának, mert senki nem tudta, hogy az összeomlás milyen láncreakciókkal és következményekkel, egyáltalán mivel járna. (Ma már kezdjük sejteni.)

Utólag fel lehetne tenni a kérdést: vajon Kádár — ideológiai kötöttségein túllépve — nem töprengtet-

el azon, hogy egy olyan világbirodalom, amely hetven éve állandó hiánygazdálkodásban él, mérhetetlen pazarlással, és amelynek katonai útjai hosszabbra nyúlnak (Kubaig és Nicaraguaig), mint teherbíró-képessége engedné, nem jut-e egyik pillanatról a másikra a Római Birodalom és a Nagy Romulus sorsára?

Minden bizonnyal Kádár János lételeme és igazi terepe a taktika volt és nem a stratégia. Ez életútján apróbb mozzanatokban és kevésbé jelentős eseményekben is beigazolódní látszik. Az igazi kérdés azonban, amelyet meg kellene már válaszolni: tudjuk-e, milyen lehetségek között választhatott? Például 1956. november 3-ának estéjén, éjszakán? Vagy 1956 után, amikor — **Eörsi** szavaival élve — az egyedül lehetséges iszonyatot választotta.

És milyen választási lehetőségek bírták különböző döntésekre, amikor visszafogni avagy bátorítani szándé-

kozott a reformfolyamatokat? Milyen nagyhatalmi megfontolásokat kellett figyelembe venni egy-egy nyitás vagy bezárkózás előestéin?

Kádárt nem felmenteni vagy mentetni, esetleg végleg megbélyegezni kellene. Hanem kutatni cselekvésének okait. Feldolgozni és megfejteni, hogy miként került olyan labirintusba, melynek végén acélru-góra járó történelmi csapda állt. Úgy felpeckelve, hogy abból éppen kikérülmi nem tudott. Útja nyílegyenesen vezetett drámai és reménytelenül kiürült végnapjaihoz, rendszerének, a kádárizmusnak az elstülyyedéséhez.

A kádárizmussal egyet nem szabad tenni: úgy ahogy van, elfelejteni. Az egyedül lehetséges iszonyat **Eörsi** könyörtelenül fontos és pontos jelölése. Egy sodródó politika, amely csak a nagyhatalmi farvizeken való fennmaradásra rendezkedik be, végül nem is juthat máshová, csak a csapdához.

Igazi problémáink megoldása történelmi tegnapi megértésén keresztül lehetséges; észrevesszük-e, hogy hol készülnek ma a jövő csapdái?

Amíg mi még azzal vagyunk elfoglalva: a rádió faláról mikor melyik ötvenhatos táblát verjük vagy vegyük le — ahelyett, hogy mindkettő megférne egymás mellett, mint a magyar sorsfordulók kitörölhetetlen része —, eközben a nagyvilágban a párkák már szövik a szálakat. A történelem a maga labirintusos fejlődésével új tévutak kapuit tárja szélesre.

Besétálunk-e egy újabb egyedül lehetséges iszonyatba vagy sem? — ez a jelen igazi kérdése.

Szigethy András